

НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ: ДІАЛЕКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

Ігор Туманов, професор кафедри ландшафтної архітектури

Львівського національного лісотехнічного університету України

професор кафедри культурології та українознавства,

кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук

Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка

НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ: ДІАЛЕКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

У роботі доводиться доцільність застосування принципів навчально-творчого підходу до процесу навчання образотворчому мистецтву у вищій художньо-професійній школі на підставі законів мистецтва та художньої творчості з метою пристосування процесу навчання до вимог часу. Визначаються можливості запровадження цих принципів з використанням різноманітних методичних настанов.

Постановка проблеми. Методи навчання образотворчому мистецтву на будь-якому етапі історичного розвитку художньої школи є наслідком пошуків раціональних шляхів і способів навчання. Особливість цих пошуків залежала (і залежить) від особливостей образотворчого мистецтва данного періоду, загальної художньої культури. Методи, а звідси принципи та настанови навчання, змінювалися у зв'язку із необхідністю пристосування процесу навчання до естетичних вимог суспільства. На цій підставі змінювалася і методологія навчання як теоретична основа процесу.

Беручи до уваги, що в наш час результатом навчання повинно бути не тільки досконале володіння образотворчою грамотою, але і розширення кругозору, тих хто навчається, у сфері теорії образотворчого мистецтва та сучасної художньої культури розробка такої теоретичної основи набуває особливої актуальності.

До проблеми творчості в навчанні вже у 80-ті роки минулого століття (тобто ще в умовах Радянського Союзу) почали ставитися як до проблеми педагогічної. Творчості як у мистецтві, так і в навчальному процесі був присвячений цілий ряд публікацій, серед яких особливо відомими стали “Вопросы изобразительного творчества” В.С. Кузіна (1971), “Единство познания и творчества в искусстве” Е.М. Савостьянова (1977), “Методологические основы методов обучения” Б.Ф. Ломова (1981), “Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку” Л.Г. Медведева (1986), “Развитие творческих способностей на занятиях академическим рисунком” В.П. Зінченко (1996) та ін.

Мета статті – визначення та популяризація принципів навчально-творчого підходу до виконання завдань зі спеціальних дисциплін *рисунка, живопису, скульптури, композиції* як одного із засобів узгодження процесу навчання з вимогами часу.

Виклад основного матеріалу. На той час авторами були розроблені важливі теоретичні і методичні питання, подані практичні рекомендації з вдосконалення професійної підготовки у системі вищого професійного навчання. Проте слід зазначити, що названі вище роботи хоч і присвячені вдосконаленню підготовки майбутнього фахівця, спрямовані на формування у студентів тільки основ художньої творчості. Крім того, зорієнтовані вони були часто тільки на художню класику, причому періоду розквіту Російської академії мистецтв. У цих роботах, в силу ідеологічної настанови радянської системи – орієнтації на реалізм в мистецтві і в навчанні мистецтв, не приділялася увага *розвитку творчих здібностей в аспекті сучасних тенденцій в мистецтві*.

Розвиток творчих здібностей завжди залежав від тої чи іншої організації навчального процесу, який у всі часи включає три напрями: *виховний, освітній і формувальний*. Ці напрями в комплексі сприяють розв'язанню завдань гармонійного розвитку особистості фахівця. Відставання або зневага до якого-небудь з них спричиняє за собою негативні наслідки, що ми і маємо в наш час, оскільки порушується *закон збалансованості* навчального процесу. Порушення закону збалансованості навчального процесу пов'язують з домінуванням у навчанні або навчальних, або творчих задач. Захоплення “школою”, тобто

НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ: ДІАЛЕКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

вивчення ремесла мистецтва як такого без задач його творчого використання, веде до формування ремісничування, що не має нічого спільного з мистецтвом. І, навпаки, надмірне захоплення “творчістю” призводить до відходу від задач і логіки навчального процесу.

Загальнопедагогічний досвід вищої художньої школи підтверджує істину: *система навчання повинна забезпечувати високий професіоналізм, але відповідно до естетичних вимог свого часу, з орієнтацією на особливості культури цього часу.*

Особливо гостро ця проблема постала для художньої педагогіки України пострадянського періоду. Пов’язано це з тим, що на якість процесу навчання почали впливати й інші негативні чинники. Як визначають дослідники, з одного боку, це “...низький рівень підготовки абітурієнтів (чому сприяє прийом на комерційній основі навчання), з іншого – відносно мала кількість годин, відведених на спеціальні дисципліни” [2, 71].

Усі ці фактори зумовили висновок – підготовка студентів “... повинна бути більш раціональною і методично розробленою” [2, 71]. Одним з шляхів вдосконалення процесу навчання є використання принципів *навчально-творчого підходу* до виконання академічних завдань зі спеціальних дисциплін. Особливість підходу – поєднання принципів навчання *академічного і творчого*. Важливою рисою стає збалансованість навчальних і творчих задач, і, таким чином, надання процесу навчання гармонії. Можливо це на основі використання в процесі навчання принципу системності до освоєння різних методів і методик набуття знань і умінь з урахуванням проявів особливостей сучасної художньої культури суспільства. На цій підставі в основу запровадження підходу покладаються наступні настанови та принципи:

- єдність і взаємодія навчальних і творчих задач у процесі виконання робіт з таких дисциплін: *рисунок, живопис, скульптура, композиція;*

- урахування закономірностей розвитку здібностей студентів в конкретних умовах навчального процесу;

- спрямованість формування інтелектуально-творчих якостей студентів згідно з поставленими навчально-творчими задачами;

- визначеність етапів процесу розвитку творчих здібностей студентів.

Процес підготовки, таким чином, буде відповідати нижчевизначеним, взаємозв’язаним педагогічним умовам розвитку творчих здібностей студентів.

Перша педагогічна умова – зміст

теоретичних знань і практичних дій відповідає тому чи іншому етапу навчально-творчої діяльності.

Друга педагогічна умова – зростання творчого потенціалу студентів відбувається на основі розв’язання проблемних ситуацій. При цьому теоретичні знання і практичні уміння підвищуються з урахуванням взаємозв’язків різних видів діяльності.

Третя педагогічна умова – включення методичних прийомів і засобів навчання, які забезпечують розвиток особистих якостей студента.

Для оцінки навчально-творчих робіт студентів необхідні *три* основні *групи критеріїв*:

1. Рівень образного мислення у процесі виконання робіт.

2. Наявність виразності зображень у рисунку, живопису, скульптурі, композиції.

3. Рівень володіння технічними вміннями і навичками в процесі створення зображень.

При цьому визначаються якісні показники.

Для першої групи критеріїв, які характеризують рівень образного мислення, необхідні такі якісні показники:

- прагнення до передачі загального характеру зображуваного об’єкта;

- уміння виділяти головні якості цього об’єкта;

- спостережливість і уміння передавати особливості зображуваних наочних форм і людини в різних проявах їх якостей як об’єкта зображення;

- наявність оригінальності творчого задуму в роботі при створенні зображення.

До другої групи критеріїв, які характеризують прояв емоційності в створенні зображень, входять такі якісні показники:

- тенденція і використання художньо-образних засобів для вираження і передачі особистого ставлення до природи як об’єкта зображення;

- емоційність, яка виявляється через загальну манеру виконання навчально-творчої роботи;

- прагнення до передачі динаміки, необхідної для передачі фігур, які зображають рух, із застосуванням як візуальних методів зображення, так і асоціативних.

До третьої групи критеріїв увійшли показники технічних можливостей студентів, продемонстрованих у ході практичної роботи над зображеннями:

- композиція всієї роботи (уміння компонувати);

- загальна гармонізація і пропорційність елементів зображення;

- єдність стильового рішення всієї роботи;

- дотримання загальної логіки створення навчально-творчої роботи;

НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ: ДІАЛЕКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

- володіння арсеналом прийомів використання зображально-виражальних засобів за законами взаємодії і синтезу в мистецтві;

- якісний рівень завершеної роботи.

Визначення початкового рівня підготовки і розвитку творчих здібностей першокурсників є початковою умовою їх подальшого навчання і виховання. У процесі запровадження методу долаються труднощі, які гальмують розвиток творчих здібностей у студентів і які пов'язуються з:

- творчою переробкою натурального матеріалу;

- виконанням композиції і досягненні її відповідності художнім вимогам;

- досягненні гармонійного колірної рішення у роботах, пов'язаних з його використанням.

У методиці викладання виділяються *три основні значення* зображень:

- зображення як один із засобів візуальної комунікації;

- зображення як одна з форм мистецтва;

- зображення як вид творчості з властивими їй технічними засобами реалізації,

У ході навчального процесу досягається *основна мета*: викликати усвідомлену потребу студентів на рівні бажання розв'язувати спеціальні питання, такі як осмислене вивчення природи, вивчення художньо-образних принципів створення зображень, характерних для світової образотворчої практики як у класичному мистецтві, так і в сучасному, усвідомлення і передача власного ставлення до об'єкта зображення, розвиток технічних навичок при створенні творчих зображень і т.п.

Виразність робіт у рисунку, живопису, скульптурі, композиції повинні розглядатися з точки зору:

- володіння технікою;

- знахідки при виконанні окремих, але органічно пов'язаних з цілим елементів зображення;

- оригінальності рішення всієї роботи (і образу, і композиції); отже, власного, своєрідного бачення при створенні зображення.

Цілісність композиції і образу як змістовного ества зображення розглядалися з позицій:

- наявності взаємодії цілого і другорядного в зображенні;

- узагальненості в роботі, що є показником уміння передачі форми, характеру і особливостей зображення; гармонійного зведення частковостей на ступінь цілісності і повноти змісту.

Поставлені задачі повинні розв'язуватися на основі спеціально розробленої методики комплексного виконання академічних завдань.

Визначившись з особливостями запровадження навчально-творчого підходу з метою розвитку

індивідуальних творчих якостей студентів, підкреслимо, що *поєднання навчальних і творчих завдань*, повинно здійснюватися на основі використання одних і тих же *завдань-настанов* реалізації форм наочного світу. Цими завданнями-настановами є:

- виконання зображень за принципами об'ємно-просторової зображальності;

- виконання зображень за принципами декоративно-площинної зображальності;

- виконання зображень за принципами трансформації форми від візуально сприйнятої до знака-символу з використанням образно-символічних і абстрактно-символічних рішень з можливістю синтезу площинності і просторовості;

Навчання різним предметам здійснюється, таким чином, комплексно, і розглядається як єдиний, нерозривний освітній процес, який реалізується за допомогою методів і методик, що сприяють використанню результатів різноманітних проявів взаємодії і синтезу мистецтв, які особливо яскраво проявилися у художній практиці ХХ століття.

Згідно з *першою* настановою, зображення створюються відповідно до традиційних принципів об'ємно-просторової зображальності. Згідно з *другою* – принципів зображальності декоративно-прикладного мистецтва. Згідно з *третьою* відбувається процес *синтезу*. З одного боку, виконуються зображення на основі шкали образних прийомів *від типізації до фантастичних вирішень*, з іншого – виконуються зображення відповідно до принципів створення так званих *знаків-символів* шкали пластичних трансформацій. Всі трансформації здійснюються відповідно до принципів закономірності "полярність якості". Особливістю процесу є виконання робіт з урахуванням загальнохудожніх *законів мистецтва*, а саме:

- *реалізації нематеріальної ідеї в матеріальне її втілення* на основі використання відтворювальних засобів мистецтва, які зумовлюють виникнення двовимірних і тривимірних мистецтв;

- *потрійного сприйняття поверхні (простой і складної)* – як *площини* і як *умовного простору*, що припускає декоративно-площинні і об'ємно-просторові рішення зображень, і як *суми просторів*, що припускає можливість передачі часу і простору в межах однієї поверхні;

- *зображальної умовності в мистецтві*, що зумовлює створення зображень від знака-символу до ілюзорно-візуального їх сприйняття (і, навпаки) з можливістю трансформації від однієї зображальної особливості до іншої;

НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ МИСТЕЦТВУ: ДІАЛЕКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

- *співіснування двох принципів створення форми в мистецтві*, що зумовлює творчі процеси, згідно з якими в одному випадку *форма визначається змістом*, в іншому – *змістом є сама форма*;

- *трансформації засобів зображення в засоби створення*, що зумовлює, з одного боку, об'ємну (тривимірну) матеріалізацію графічно зафіксованої ідеї, з іншого – можливість плавного переходу двомірного зображення в тривимірне згідно зі шкалою градацій, що виражає ество переходу в послідовності *мальоване зображення – рельєф – кругла (об'ємна) форма* з можливістю прояву як в окремо взятій роботі, так і в різних, самостійних;

- *просторового і часового взаємозв'язку*, що визначає розвиток сюжету в часі і у просторі на основі синтезу того й іншого і який диктує стилістику твору.

Закон сприяв виникненню композицій, які відрізняються за:

- *просторово-часовими якостями*: одночасно-однопросторові; різночасні-однопросторові; одночасні-різнопросторові, різночасні-різнопросторові;

- *площинно-просторовими якостями* з використанням розмірів форми: за шириною, висотою; за шириною, висотою і скороченою глибиною; за шириною, висотою, глибиною (повною);

- *закон організації картинного поля*, що сприяє виникненню композицій: фризових (полосних), рапортних (відкритих), замкнутих (закритих);

- *зорової інерції*, що зумовлює використання візуально-практичного досвіду глядача, який сприяє можливості передати більше через частину, передбачуване через видиме.

- *контрасту і аналогії*, що встановлює міцний взаємозв'язок протилежних і тотожних явищ, форм, якостей.

- *ритму і рівноваги*, який проявляється в чергуванні різних компонентів освітленої форми: світла і тіні, плями і лінії, форми і фону і т.п. Ритм присутній у всіх художніх творах. Рівновага виявляється балансом форм і використовується у творах будь-якої стилістики.

- *силових полів*, що ставить у різні умови форми в центрі і на периферії.

- *цілісності (цілісності)* – основний закон композиції, що припускає архітектонічну супорядність, стилістичну і образну узгодженість всіх елементів композиції відповідно до теми та ідеї творчого задуму [4, 259 – 260].

Враховуючи, що творчий підхід можливий при виконанні всіх видів завдань і за усіх спеціальних

дисциплін – рисунка, живопису, скульптури і композиції, які практикуються у навчальних закладах незалежно від їх професійної орієнтації, а найпоширенішими завданнями є *натюрморт*, то на його основі можна провести апробацію запровадження варіантів використання зображальних прийомів.

Натюрморт у вищому художньому навчальному закладі – найпоширеніший об'єкт для відшліфовування набутої у середньому навчальному закладі художньої грамоти, яка сприяє всебічному освоєнню майбутнім фахівцем принципів об'ємно-просторового зображення. Натюрморт може бути простим і складним, як і завдання за його зображення. Відомо, що багато проблем у мистецтві – як творчих, так і навчальних розв'язувалися передовсім у натюрморті. В світовій образотворчій практиці натюрморт часто був для художників засобом самовираження. В натюрморті найбільш легко виявляються творчі здібності молодих людей, які хочуть навчитися мистецтву. Саме тому в навчальній практиці натюрморт – найзручніший об'єкт для вивчення і застосування різних техніко-пластичних і техніко-стилістичних вирішень природи з метою подальшого використання натурних вмінь в зображенні людини.

Методично це може бути здійснено таким чином.

Перше. Виконуються роботи “класичного”, тобто академічного трактування форми за всіма правилами її побудови та об'ємно-просторовому відображенню з метою передачі об'єму та простору з чітким виявленням матеріальних якостей предметів зображення. Така постановка завдання сприятиме удосконаленню принципів об'ємно-просторового зображення природи, необхідного для відтворення візуально сприйманої дійсності. Виконання робіт може здійснюватись різними матеріалами і техніками як у рисунку, так і в живописі. У рисунку: олівець, сангіна, соус, туш-розмивання, однокольорова акварель і т.п. В живопису: кольорова акварель, гуаш, темпера, масло і т.п. Рішення, через різні психофізіологічні особливості виконавців, можливе як “спокійне”, так і “експресивне”, як “графічне”, так і “живописне”, як “темне”, так і “світле”. У живопису – як “холодне”, так і “тепле” і т.п. У скульптурі, в рельєфній пластичі, в глині, гіпсі, слабо випаленій кераміці.

Друге. Проводиться повторення зображення за попередніми малюнку і живопису із збереженням силуету предметів, їх пропорцій і об'ємно-просторових якостей (можливе копіювання зображення на інший аркуш паперу за допомогою кальки або через скло). У даному

